

Проф. В. І. ВЕРЕТЕННИКОВ
(Харків).

З ІСТОРІЇ ПЕРШИХ РОКІВ КАТЕРИНИНСЬКОЇ ГЕН.-ПРОКУРАТУРИ.

В одній з наших статтів, присвячених історії генерал-прокуратури в Росії XVIII віку ¹⁾, нам довелося сконстатувати, що після вступу на престіл і в перші роки царювання Катерини II ніяких нових основних поглядів на інститут генерал-прокуратури у цієї цариці не було; ніякого іншого, незалежного від заведеного попередньою практикою погляду на роль й значіння генерал-прокурорської влади,—принаймні, в ті перші роки,—Катерина не мала. Однак, з другого боку, безперечно, що певне розуміння ролі генерал-прокурора що-до найвищої влади у імператриці встановилося відразу. Це розуміння ні в яким разі не було чимсь новим, незалежним од попередньої історії генерал-прокурорського інституту, проте його було формуловано цілком точно й логічно розвинуто до кінця,—в цьому була безсумнівна новизна. Катерина генерал-прокуророві як виразне завдання ставила обов'язок наглядати за тим, щоб зівсідн й скрізь точно й невхильно виконувано її політичну програму в управлінні країною; як казала цариця, генерал-прокурор насамперед повинен був стояти на сторожі її „политического интереса“. Тому цілком природньо, що цариця на цій посаді могла мати тільки таку особу, що вона-б їй не тільки цілком вірила в ділових питаннях, ба й вірила-б у її безумовну відданість її „политическому интересу“. І з цього боку, як це видно з того самого нашого етюду, Катерина, видимо, більше вірила своєму генерал-прокуророві, ніж Сенатові; а така „довѣренность“ мимоволі призводила до того, що генерал-прокурор утягавсь у чисто урядову, „министерскую“ роль по-за Сенатом і без нього, себ-то тим самим генерал-прокурорська служба набувала дальшого відтінку міністерського характеру, та відтінок цей, без сумніву, виразно був і виразно розвивавсь також у попередній час існування генерал-прокуратури.

Отож, коли, річ безперечна, що в Катерини, принаймні за перших років її царювання, не було жадного плану переформування генерал-прокуратури, як інституту, то з другого боку, в той самий час внесено було дещо нового до суті цього інституту. А втім, слід пам'ятати, що це нове—не щось абсолютно нове, а тільки

¹⁾ „Къ исторіи Екатерининской генераль-прокуратуры“ X. 1914 („Записки Имп. Харьк. Университета“ за 1913 р.).

виразне виявлення й підсилення моменту, що вже був у попередньому розвитку генерал-прокурорської влади. „Министерская“ влада вже давно що далі, то більше входила до генерал-прокурорської компетенції; Сенат та його генерал-прокурор відокремилися один од одного (це підкреслила сама Катерина), задовго перед 1762 роком, і уявлення про генерал-прокурора як пильного доглядача „политического интереса“ монарха, в історії генерал-прокурорського інституту проглядало від часів цариці Ганни ¹⁾).

Розгляд діяльності кн. Вяземського за перших років його генерал-прокурорства дасть змогу краще освітлити вищезазначені твердження.

Основний архівний фонд „генераль-прокурорскія дѣла“ за 1764—1768 рр., в якому без сумніву досить повно й добре зберігся діловодний фонд у генерал-прокурорській частині, дає цілком певний і достатній матеріал для того, щоб судити про діяльність кн. Вяземського, як генерал-прокурора, за перших років царювання Катерини II. Цей фонд переховується тепер у Московському Дрвлекхранилищі в сенатських книгах, і на даних, що їх почерпнуто з його вивчення, ми будуватимемо наш дальший виклад.

I.

У генерал-прокурорській діяльності кн. Вяземського, в перші роки її, звертає на себе увагу насамперед те, що вона виразно й точно, свідомо продовжує основні лінії генерал-прокурорської діяльності Лизаветинської епохи. Що визначало собою в оту епоху, в основному її змістові, всю найголовнішу роль генерал-прокурора, те вже є в тих самісіньких формах і на початку Катерининого царювання.

Як це робили за часів Лизавети прокурори провінційних і центральних установ, так і тепер удавалися вони до генерал-прокурора з „доношеннями“ про всякі непорядки, що вони помітили їх в установах, до яких їх було приставлено; як було те за Лизаветиних часів, генерал-прокурор із своїми „предложеніями“ подавав такі прокурорські рапорти Сенатові для вирішення на підставі їх, а сам дуже часто залишавсь, як безсторонній доповідач Сенатові. Року 1766 прокурор Вотчинної Колегії доносить генерал-прокуророві, що секретар колегії не послухавсь його наказу в одній службовій справі і подав до нього одного папера без свого підпису і „неисправного“; прокурор прохає кн. Вяземського „въ таковой обидѣ отъ секретаря“ його „защитить“. Генерал-прокурор усе це, без ніякої навіть своєї думки, докладає на зібрання Сенату, що ухвалив доручити Вотчинній Колегії все це „разслѣдовать“ й донести в Сенат ²⁾. А „1768 года юля 16 дня записано въ сенатскомъ протоколѣ: Пр. Сенату гене-

¹⁾ Див. мої „Очерки історії генераль-прокуратури въ Россіи до Екатерининскаго времени“. Харків, 1915.

²⁾ Сен. кн. 6444, а. 894—895.

раль-прокуроръ и кав. кн. А. А. Вяземскій предложилъ полученный имъ Соляной Главной Конторы отъ прокурора Сысоева репортъ... по дѣлу о потоплой съ казенной солью баркѣ", й на цьому свою участь у цій справі генерал-прокурор закінчив, залишившись знову лиш безстороннім доповідачем ¹⁾.

Одержавши низку „доношеній“ від прокурора Арзамаської провінції про всякі непорядки у провадженні справ у воеводській канцелярії генерал-прокурор усі ці „доношенія“ „1767 года сентября 4 и октября 29 числа въ собраніи Пр. Сената... предложилъ къ надлежащему разсмотрѣнію и опредѣленію“— та й годі. Іноді такі „репорты“ скількох прокурорів про всякі урядові непорядки кн. Вяземський просто гуртом, по декілька штук відразу, безстрасно в оригіналах вносить на вирішення Сенату; так, „1767 года сентября 11 дня Пр. Сенату Ген.-Прокуроръ и кав... предложилъ присланные къ нему отъ прокуроровъ (перелічено, од яких саме) два репорта... три доношенія“. Тверської провінції прокурор р. 1768 доносив генерал-прокуророві про те, ніби „государственная коллегія економіи“ своїми вимогами спричиняється до того, що колодники довший час сидять цілком даремно; кн. Вяземський знов-таки „Пр. Сенату“ „предложилъ“, видимо, цілком пасивно, цей „присланный къ нему репортъ“. І часто кн. Вяземський у таких випадках давньої, Лизаветинської формули, закінчуючи свої „предложенія“ словами: „и какъ оныя (себ-то прокурорські донесіння, що він докладав їх Сенатові) слѣдуютъ до разсмотрѣнія Пр. Сената, то къ надлежащему опредѣленію при семъ и предлагаю“; або: „чего ради оба оныя репорта къ надлежащему разсмотрѣнію при семъ Пр. Сенату предлагаю“ ²⁾.

Очевидячки, що така формула нічим не відрізняється від формул в аналогічних випадках Лизаветинського генерал-прокурора, який такі самі безстрасні, уникливі „предложенія“ свої Сенатові за прокурорськими донесіннями закінчує так: „того ради Пр. Сенату черезъ сіе предлагается, дабы соизволено было, оное доношеніе разсмотря, по немъ надлежащее рѣшеніе учинить“, або: „оныя доношенія Пр. Сенату для надлежащаго разсмотрѣнія и по указамъ Е. И. В. рѣшенія оригинально при семъ прилагаются“ ³⁾. Ясно, що і тут і там ніякого моменту „инстигованія“ не було. І таке явище—явище звичайне в практиці кн. Вяземського за перших років його генерал-прокурорства.

Так само, як і за давніх Лизаветинських часів, у всіх оцих „доношеніяхъ“ прокурори пишуть про найрізноманітніші речі. Один пише, в якому „непорядкѣ“ він знайшов губерську канцелярію; другий донссить про свій протест на беззаконний учинок канцелярії; третій каже, що справи залежуються й затягаються в канцелярії,

¹⁾ Сен. кн. 6451, а. 277 і дд.

²⁾ Сен. кн. 6447, а. 374 і дд.; кн. 6451, а. 92 і дд. іб. 137 і дд.; кн. 6440, а. 102 і дд.

³⁾ Мої „Оч. ист. ген.-прок. въ Россіи“, стор. 253.

не зважаючи на його „предложенія“ їй з цього приводу; четвертий каже, що помітив непорядки у грошовій звітності установи; п'ятий доносить просто про зловживання канцелярії, а один прохав захистити його від „обидъ со стороны коллежскаго секретаря“¹⁾.

Коли таку Лизаветинську практику генерал-прокурорського нагляду через агентів за діяльністю державних установ чималою мірою у всій її цілості дістав у спадок і продовжив Катерининський генерал-прокурор, то так само у великій мірі відносини генерал-прокурора до Сената, його нагляд за тим, чи правильно діє ця найвища урядова установа, і далі має давніший Лизаветинський характер.

На найвизначнішому місці в наглядницькій ролі кн. Вяземського щодо Сенату стоїть його „протестаціонная“ діяльність. Цілком відповідно до генерал-прокурорської „должности“ й точно згідно з практикою, що встановилася тут за Лизаветинських ще часів, діє Катерининський генерал-прокурор у перші роки своєї служби на цьому посту. Року 1764 до Сенату з Вотчинної Колегії надійшла спірна справа про позов ун.-шталмайстра Милославського проти кн. М. Шаховської; в Сенаті під той час, як її обмірковували, голоси поділилися: двоє сенаторів (гр. Бутурлін і Суворов) виступили з окремою думкою, не прилучившись до думки більшості. У таких випадках Лизаветинський генерал-прокурор уважав за свою повинність удатися до Сенату з „предложеніємъ“ прилучитися до однієї думки (звичайно — до думки більшості), а потім, коли такому його „предложенію“ не щастило, звичайно подавав „всеподданѣйшій протестъ“, де викладав усі думки і сам завжди піддержував думки більшості. Цілком ідентично в зазначеному випадкові зробив і кн. Вяземський. Він також подав Сенатові „предложеніє“ з приводу того, що голоси поділилися, де, прилучаючися до думку більшості й старанно її аргументуючи, умовляв незгідних прилучитися до цього вирішення. І коли уперті сенатори не погодилися на це, кн. Вяземський, цілком подібно до своїх Лизаветинських попередників, удався з протестом-доповіддю в цій справі до цариці. Всю цю доповідь збудовано так самісінько, як будував такі доповіді кн. Трубецький за Лизавети. Наприкінці доповіді, коротко розказавши, в чім суть змагання, кн. Вяземський пише: „я, по должности моей разсматривая оное дѣло, нахожу первыхъ господъ четырехъ сенаторовъ мнѣніе согласное съ законами, и потому послѣднимъ двоимъ письменно предлагалъ, дабы и они на то согласились; но какъ, однако же, оба они остались при прежнемъ своемъ мнѣніи, то я, остановя сіе дѣло, къ Высочайшему Вашего Императорскаго Величества разсмотрѣнію подношу изъ того дѣла экстрактъ, ихъ господъ сенаторовъ оригинальнныя мнѣнія и мое на то предложеніе и всеподданѣйше прося на все оное В. И. В. высоч. указа“²⁾. Є тільки одна безсумнівна відміна у кн. Вяземського

¹⁾ Сен. кн. 6441 (а. 512), 6442 (а. 354 і дд.), 6444 (аа. 495 — 497 і а. 503—513).

²⁾ Сен. кн. 6440, а. 503—504.

в способі діяння: Лизаветинські прокурори, — і кн. Трубецької зосібна, — ні себе, ні цариці не утрудняли ні просторими й докладними описами справи, ні особливо докладною аргументацією своєї думки й думки більшості, ніколи в такій аргументації не вдавалися до будь-якого юридичного апарату. У кн. Трубецького та його наступників усе це робилося легше й простіше, ніж то робив кн. Вяземський. Цей генерал-прокурор не тільки значно пильніш і ґрунтовніш викладав саму справу, а при тому й свою думку намагавсь найобережніше й найстаранніше аргументувати юридично, покликуюваннями на закони та їх відповідним толкуванням. Коли 1765 року, як обмірковувано в Сенаті позов Демідова проти Осокіних у заводсько-рудоконних справах, 9 сенаторів стали на бік одного вирішення, а троє — на бік іншого, то кн. Вяземський негайно зробив Сенатові дуже докладне „предложеніє“, приєднуючися до думки більшості й намагаючися довести її правильність; це своє „предложеніє“ він закінчував так: „такимъ образомъ на послѣдокъ имѣю должность Пр. Сенату предложить, чтобы въ разсужденіи оныхъ обстоятельствъ благоволили, приступя вновь къ разсмотрѣнію представленныхъ отъ меня резоновъ, согласиться всѣ съ опредѣленіемъ Пр. Сената, учиненномъ во II департаментѣ, а потомъ — и въ общемъ собраніи, отъ многихъ персонъ утвержденномъ; инако же я повиненъ по своей должности, все то дѣло останова, и съ голосами при своемъ доношеніи поднести къ выс. Е. И. В. разсмотрѣнію“¹⁾. Умовляння кн. Вяземського тут не допомогло, і йому знову довелося вдатися до протесту. Все це незмінно йшло тим річищем, що його було встановлено ще за Лизавети. Таких „протестовъ“ кн. Вяземського і „предложеній“ його, і „всеподданнѣйшихъ“ доповідів трапляється чимало в генерал-прокурорських справах за перших років Катерининського часу. Цілком ясно, що Лизаветинська традиція тут жила далі в повній мірі²⁾.

Коли величезна більшість сенаторських незгод і через це — генерал-прокурорських протестів припадає на справи позовні, цивільно-судові, то іноді ті самі незгоди бували і в інших справах, також викликаючи протести кн. Вяземського. Коли в серпні 1766 року Сенат розглядав „дѣло о службѣ и поведеніи“ якогось „ассессора Шапкина“ і подано було в цій справі дві думки двох груп сенаторів, то кн. Вяземський теж виступив з „предложеніемъ“ і „протестомъ“³⁾. Коли того-ж року декілька сенаторів не схотіли, покликуючися на указ про потребу призначень у порядкові старшинства, затверджувати на посади протоколістів сенатської канцелярії двох кандидатів, що їх

¹⁾ Сен. кн. 6442, а. 383 зв. та инш.

²⁾ Див., напр., сенат. кн. 6442 (а. 387 і дд., а. 424 і дд.), 6444 (а. 373 і дд.), 6446 (а. 748 і дд.), 6450 (а. 920, 926 та инш.) і т. д.

³⁾ Сен. кн. 6444, а. 493 і дд.

запропонував кн. Вяземський, то кн. Вяземський подав царіці з цього приводу „всеподданїйшій докладъ“, де, нагадуючи, що за „должностью“ 1722 р. „дирекцію“ над сенатською канцелярією доручено генерал-прокуророві і, виклавши незгідну з його „предложеніємъ“ думку меншости сенаторів, прохав „высочайшаго указа не только на сіе одно дѣло, но и впредь, какимъ образомъ въ такихъ случаяхъ поступать: по способности ли каждого, или по старшинству канцелярскихъ въ Сенатѣ служителей къ помѣщенію на порожнія мѣста представлять, высочайше повелѣтъ соизволите¹⁾“. Як бачимо, тут кн. Вяземський живовидячки ображений за втручання в його, безперечні за „должностью“, прерогативи і скаржитися царіці; а втім такий спосіб скаржитися (коли голоси сенаторів поділилися) — цілком у дусі й манірі Лизаветинського генерал-прокурора.

Не відступив од того самого способу кн. Вяземський тоді, коли 1767 року поділилися голоси сенаторів у справі про віддачу винниць Глібова горілчанам іркутським відкупникам (про що ті були прохали). Ген.-прокурор вносить „предложеніє“ зібрати ще низку, на його думку, потрібних додаткових довідок і допіру тоді вже знов переглянути справу. Однак, у дальшому розвитку цієї самої справи чувається вже инша нотка, владніша та рішучіша, ніж та, що могла звучати у Лизаветинського генерал-прокурора. Коли Сенат відкинув вищезазначену пропозицію кн. Вяземського в цій справі, то генерал-прокурор уже просто подає доповідь до царіці, пропонуючи вже своє вирішення цієї справи і обстоюючи дальше його „исслѣдование“. Цю доповідь Катерина конфірмувала. Отже тут кн. Вяземський живовидячки пішов проти Сенату (а не його меншости) і здобув повну підтримку од царіці²⁾. Це сталося року 1767. Навряд щоб на такий учинок зважився-б Лизаветинський генерал-прокурор.

Яка Лизаветинська практика вносити „протеста“ і відповідну доповідь царіці, коли сенатори не погоджувалися одні з одними була поширена й звичайна за перших часів Катерининського царювання, видно з того, що на початок 1766 року Катерина, чуваючи себе так обтяженою розгляданням справ з такими генерал-прокурорськими протестами, що написала до кн. Вяземського такого листа: „Кн. Александръ Алексѣевичъ, внесенныя черезъ Васъ ко мнѣ апелляціонныя дѣла по причинѣ разности голосовъ господъ присутствующихъ въ Сенатѣ, такой величины, что нынѣ ни время, ни возможности не имѣю оныя прочесть, ибо я и безъ того обременена весьма важнѣйшими и тягчайшими сихъ партикулярныхъ дѣлъ, въ коихъ я, конечно, ни труда, ни здоровья не жалѣю; но какъ и когда челобитчики отъ медленія претерпѣть могутъ, то объявите господамъ присутствующимъ въ Сенатѣ, чтобъ изволили взять трудъ

¹⁾ Сен. кн. 6445, а. 95—96.

²⁾ Кн. 6446, а. 714 і дд.

на себя миѣ въ облегченіе согласиться между собою окончатъ сіи дѣла по законамъ и по справедливости. А если зачѣмъ по законамъ окончатъ нельзя, то бы краткимъ докладомъ требовали отъ меня изъясненія или положенія на казусы" ¹⁾).

За давньою, ще перед Лизаветинською традицією і Катерининський генерал-прокурор і далі особливо вважав на фінансові справи. Тут насамперед він стежить, щоб не сталося де будь-яких утрат для скарбу. Кн. Вяземський раз-у-раз збирав довідки через краєвих прокурорів про рід та кількість недоплаток. Це було, безперечно, продовження давньої генерал-прокурорської практики. Її можна спостерегати за весь перший час його генерал-прокурорства, як звичайне явище ²⁾. І для кн. Вяземського відомості, що їх отак надсилали, не були тільки за звичну форму зносин, що не мали ніяких практичних наслідків. Навпаки, генерал-прокурор уважно стежив за цією справою і вживав відповідних заходів, щоб захистити інтереси державного скарбу. Коли в квітні 1764 року архангелогородський прокурор надіслав довге „доношеніє къ генераль-прокурорскимъ дѣламъ" про різні недоплатки і додає низку докладних відомостей про їх, то генерал-прокурор, видимо, зацікавившись виявленою картиною, вимагав од прокурора скласти загальну відомість, показавши в ній, „скільки какой доимки на комъ состоитъ и кѣмъ оная запущена", і надіслати таку відомість, „безъ укосненія" ³⁾. Коли 1765 року перегляд таких прокурорських рапортів приневолює кн. Вяземського зробити висновок, що „сборы по большей части остаются безъ взысканія, и многіе есть такіе, кои же по времени или за милостивыми указами, или за другими разными обстоятельствомъ къ взысканію не слѣдуютъ, однако жъ между прочимъ въ доимкѣ числятся", то генерал-прокурор робить Сенатові окреме „предложеніє" про потребу наказати Камерколегії, щоб розібралася в „таковыхъ доимочныхъ сборахъ", і про них „сдѣлать ей единственное положеніє и снабдить всѣ мѣста своими наставленіями" ⁴⁾. Року 1767 Вяземський знову робить Сенатові „предложеніє", де пише: „изъ учиненной по четыремъ бывшимъ въ Санктъ-Петербургѣ Сената департаментамъ о всѣхъ состоящихъ на партикулярныхъ должникахъ казенныхъ долгахъ вѣдомости нашель я, что многое число денегъ не только на сроки въ казну не вступило, но и за сроками отъ присутственныхъ мѣстъ съ тѣхъ должниковъ черезъ немалое время до нынѣ не взыскано, черезъ что казна несетъ немалый убытокъ"... „чего ради не соизволить ли Пр. Сенатъ во всѣ тѣ присутственныя мѣста... подтвердить, чтобы каждое изъ нихъ по своему вѣдомству просрочившієся долги взыскивали по силѣ указовъ неослабно"; далі кн. Вяземський докладно розвиває, щó для цього повинні робити урядові місця ⁵⁾. Увесь той,

¹⁾ Сен. кн. 6450, а. 930. ²⁾ Сен. кн. 6441 (напр. а. 538). ³⁾ Сен. кн. 6440, а. 557 — 559. ⁴⁾ Сен. кн. 6442, а. 593 і дд. ⁵⁾ Сен. кн. 6449, а. 451.

уся маніра викладу цього „предложенія“ живо нагадують подібні генерал-прокурорські „предложенія“ навіть не Лизаветинського, а ще давнішого, Ганнинського часу, часу обер-прокурорства Онисима Маслова.

І не тільки питаннями про недоплатки цікавивсь генерал-прокурор. 1764 року кн. Вяземський розсилає низці центральних установ запитання: „потребно имѣть вѣрное извѣстіе, сколько мая по 1 число сего года положенныхъ на жалованье статскимъ чинамъ доходовъ и какихъ именно въ сборѣ будетъ. И для того предварительно... предлагаю, дабы къ сему числу таковая вѣдомость къ генералъ-прокурорскимъ дѣламъ прислана была“¹⁾. Року 1766 кн. Вяземський пише до прокурора Ревізіон-Колегії про нагромадження там „нерѣшенныхъ счетовъ“, а тому пропонує йому „приложить стараніе“, „почасту напоминать“ Колегії „о скорѣйшемъ ихъ разсмотрѣніи“²⁾.

Вся увага, що її так виявляв кн. Вяземський до фінансових справ і найголовніше, до справ „доимочныхъ“, є продовження давньої, навіть ще передлизаветинської традиції, в напрямкові діяльності генерал-прокуратури.

У давніх теж, лизаветинських, формах Вяземський і далі стежив через прокурорів за краєвим і центральним управлінням. Заносять приватні люди до генерал-прокурора скарги на загайні вчинки установ, на непорядки в них, і кн. Вяземський точно за давнім Лизаветинським зразком пише відповідні накази до прокурорів про „инстигованіе“. „Секретарша“ Нардинська писала до генерал-прокурора довгу скаргу на Алаторську провінційну канцелярію, що затягала її позовну справу, і кн. Вяземський дає Алаторському прокуророві з цього приводу „ордеръ“: подати йому „репорта“ про стан цієї справи, „а между тѣмъ приложить стараніе сіе дѣло привести немедленно къ окончанію“. І прокурор точнісінько виконує цей наказ. Удова Черевіна скаржилася на Судний Приказ, на його непорядки з приводу однієї позовної її справи; кн. Вяземський вимагає від прокурора Приказу, щоб пояснив цю справу, і прокурор відповідав довгим „докладним“ „репортомъ“, детально описуючи хід справи. Добачивши з цього „репорта“, що Судний Приказ не загадує як треба Парфеньєвській воеводській канцелярії, щоб якнайшвидше виконала поголовний трус у даній справі, генерал-прокурор „рекомендуєть“ прокуророві Приказу „инстиговать“, щоб з цією канцелярією вчинено було „на основаніи указовъ въ случаѣ такой медленности“. Прокурор на це відповідає, що тепер справу з розшуком пощастило фактично посунути³⁾. Таких справ у діловодстві кн. Вяземського трапляється чимало⁴⁾. І всі ці справи переводяться

¹⁾ Сен. кн. 6440, а. 980 — 1006. ²⁾ Сен. кн. 6444, а. 316 і дд.

³⁾ Сен. кн. 6447, а. 88 і дд., а. 171 і дд. ⁴⁾ Сен. кн. 6446, а. 859, 879 та инш.

за Катерини так само, як їх переводили і за Лизавети; тільки, що правда, кн. Вяземський точніший і напосідливіший у своїх вимогах, і через це мабуть, його втручання у таких випадках були дійсніші, ніж то бувало за часів недбалого та ледачого кн. Трубецького.

„Понуждалъ“ установи кн. Вяземський через прокурорів і в тих випадках, коли вони не надсилали до Сената відомостей або яких інших звісток, що він їх вимагав¹⁾. Звертав кн. Вяземський особливу увагу прокурорів на деякі справи і стежив, як вони йдуть, за прокурорськими донесіннями. Піклувався кн. Вяземський про „недержаніє“ колодників у в'язницях. Р. 1767 Вяземський писав до Орловського прокурора: „изъ посланнаго отъ сего числа Пр. Сената указу вы усмотрите, какимъ образомъ препоручено Кромской кол. ас. Познякова вотчины крестьянъ привести въ послушаніе нарочною командою“, і цю неслухняність „изслѣдовать“, чому „рекомендую Вамъ,— писав Вяземський до прокурора,— по своей должности стараться, дабы все исполненіе по оному указу учинено было въ самой законной справедливости и какъ наискорѣе; а что происходитъ будетъ, меня репортовать“. І прокурор у відповідь на це посилав цілу низку докладних рапортів про хід справи²⁾. Коли прокурор Володимирської провінції повідомив кн. Вяземського, що в провінційній канцелярії тримають „напрасно“ і „долговременно“ декількох колодників, бо московська губерська канцелярія не має за них ніяких наказів, хоч усі терміни для цього вже минули, то генерал-прокурор посилав в цій справі запитання до прокурора Московської губерської канцелярії з вимогою „приложить стараніє“, „дабы оныя дѣла какъ наискорѣе окончены были“. Характерно далі в цій справі, що коли московський прокурор відповідав про вироки канцелярії, що сталися вже у всіх цих справах, крім однієї, де не можна було добитися потрібного наказу від Юстиц-Колегії, то Вяземський зараз-же посилав відповідне запитання до прокурора Юстиц-колегії з вимогою „приложить стараніє, дабы какъ наискорѣе оное дѣло окончено было“. І це не залишилося в царині тільки листування: прокурор Юстиц-колегії негайно відповідає, що „о томъ коллегіи отъ меня предложено и дѣйствительнаго исполненія взыскивается неослабно“³⁾.

Не важко бачити, що вся описана практика генерал-прокуратури досить точно продовжує практику Лизаветинського часу; тільки, знову, не можна не помітити, що кн. Вяземський виявляв більш енергії й напосідливості, ніж його попередники.

Порівнюючи значно рідше, однак у перші роки свого генерал-прокурорства кн. Вяземський таки вдавався і до такого любого для Лизаветинської прокуратури „понуження“ „отъ езекуторскихъ дѣлъ“ точнісінько в тих самих випадках і в тих самих, Лизаветинських, фор-

¹⁾ Сен. кн. 6446, а. 933 і дд.

²⁾ Сен. кн. 6447, а. 140 і дд.

³⁾ Сен. кн. 6451, а. 85 і дд.

мах. Року 1764 Ревізіон-контора надіслала „къ генераль-прокурорскимъ дѣламъ“ „репортъ на контору конфискаціи“, де повідомляла, що контора не надсилає „извѣстія“ „о свидѣтельствѣ“ конфіскованих речей, а також не посилає деяких інших відомостей, не зважаючи на кількаразові вимоги, і далі просто покликуються на указ 1738 року 31 грудня про „пону́женіе“ через езекутора „отъ генераль-прокурорскихъ дѣлъ“. Кн. Вяземський негайно пише відповідного наказу до сенатського езекутора, покликуючись на той самий указ: „и такъ вслѣдствіе сего указу имѣете Вы контору конфискацій въ скорѣйшей отсылкѣ помянутаго требуемаго отъ нее въ ревизіонъ-контору извѣстія неослабно понуждать и по исполненіи меня репортовать“. Контора конфіскації швидко відповідає під впливом езекуторських нагадувань¹⁾. Уже 1768 року кн. Вяземський дає таке „предложеніе Пр. Сената г. езекутору Нарышкину“: „Въ Юстиць-конторѣ производится дѣло отставнаго артил. шт.-юнкера Великопольскаго съ... Карауловымъ и кап. Шаблыкинымъ о чинимыхъ Великопольскимъ разныхъ ругательствахъ и побояхъ, почему и рекомендую Вамъ о скорѣйшемъ сего дѣла окончаніи Юстиць-контору понуждать, и что происходитъ будетъ, каждую недѣлю меня письменно репортовать“. У відповідь на такий наказ езекутор повідомляє, що „оная Юстиць-контора неоднократно понуждаема была“. Другим репортом езекутор повідомляв, що він знову нагадував конторі, яка відповідала, що вже в справі „выписка сочинена и набѣло переписана“. Наостанку, у третьому рапорті Нарышкін знову доносить, що „Юстиць-контора понуждаема была“, „на что отвѣтствовала“, що „рѣшительное опредѣленіе“ в цій справі вже підписане, „и онсе дѣло по Юстиць-конторѣ тѣмъ окончаніе свое получило“²⁾. Вищенаведена картина „пону́женій“ точно відтворює практику Лизаветинської генерал-прокуратури. Згідно з тією самою практикою ці „пону́женія“ вживав кн. Вяземський до загальніших цілей урегулювання діяльності установ і в трохи инакшій, проте-ж усе-таки давній Лизаветинській формі. Року 1766 кн. Вяземський наказує сенатському езекуторові, нехай обійде урядові установи Петербургу й довідається, чи своєчасно урядовці з'являються на працю. Виконавши цього наказу, езекутор доніс генерал-прокуророві, наче-б скрізь він знайшов, що всі вчасно з'являються на службу, окрім Головної Провіантської Канцелярії, „присутствующие члены“ якої часто-густо не з'являються, не подаючи пояснень про причини своєї відсутности; одного разу не з'явився вчасно й прокурор Контори. Вяземський не гаючись повідомив цього прокурора, що він „весьма недоволенъ“ з такої його поведінки і наперед „рекомендуетъ“ „поступать въ своей должности прилежиѣ“, а про небутисть інших членів Контори генерал-прокурор „предложилъ“ Сенатові, який з цього приводу видав накази всім установам, „дабы впредь таковыхъ неправильныхъ

¹⁾ Сен. кн. 6440, а. 602 — 607²⁾ Сен. кн. 6450, а. 1199 — 1203.

репортів (о присутствованияхъ) подавано не было¹⁾. За рік до цього кн. Вяземський пише до об.-прокурорів Московських департаментів Сената, що „по надежнымъ слухамъ“ „во всѣхъ присутственныхъ мѣстахъ теченіе дѣлъ происходитъ весьма медленно“, до чого за причину вважається „скільки нерадѣніе присутствующихъ и канцелярскихъ служителей, такъ и весьма рѣдкій и поздній прїѣздъ оныхъ въ присутствіе“; а тому генерал-прокурор пропонує об.-прокурорам „для того почасту посылать экзекуторовъ или по меньшей мѣрѣ надежныхъ офицеровъ въ тѣ мѣста осматривать, въ указанное ли время члены и прочіе служители къ своей должности приходятъ, наказывая тѣмъ посланнымъ, чтобы они сами то свидѣтельство дѣлали, не препоручая оное никому другому“²⁾.

Як за часів Лизавети, так і тепер генерал-прокурор мав під своїм завідуванням господарчу частину по Сенату³⁾ та установи, що перебували при Сенаті. Цими останніми кн. Вяземський керував „министерски“, по-за Сенатом. Року 1764 генерал-прокурор подав доповідь цариці безпосередньо про потребу дати платню одному коректорові Сенатської друкарні і взагалі розробити штати для всіх службовців цієї установи. На цій доповіді Катерина написала: „быть по сему“, і Сенатові другого дня залишилося тільки своїм „опредѣленіемъ“ прийняти цього наказу до виконання і про „сочиненіе“ штатів друкарні „для надлежащаго о томъ исполненія сообщить къ генераль-прокурорскимъ дѣламъ съ сего опредѣленія копію“. Так самісінько робить кн. Вяземський, коли треба було збільшити платню сенатському архітекторові Вісту; справу вирішує цариця, конфірмуючи доповідь про це кн. Вяземського⁴⁾. Сенатська рота, друкарня, архів, геодезисти, господарча частина по Сенату,— все це підпорядковано було генерал-прокуророві попереднім Лизаветинським способом, на давніших підставах: тут кн. Вяземський, як свого часу і кн. Трубецький, чинив зовсім по міністерському. Так само на давніх підставах керував і далі Катерининський генерал-прокурор і сенатською канцелярією, як було і за Лизавети⁵⁾. Так само, як і попередю, практика генерал-прокурора що-до призначення урядовців сенатської канцелярії була двоїста; частіше він робить це шляхом відповідних „предложеній“ Сенатові, почасти-ж іде обминаючи Сенат, подаючи „всеподданиѣйшіе доклады“⁶⁾. Все це — знову давній Лизаветинський спосіб.

Отож, загальний характер діяльності кн. Вяземського за перших років царювання Катерини II продовжував навички, підхідки і всі способи діяльності генерал-прокуратури за попереднього Лизаветинського періоду. Ніякої новизни по суті відзначити тут не доводиться. Так само, як і за давніх часів, генерал-прокурор докладав

¹⁾ Сен. кн. 6444, а. 228 і дд.

²⁾ Сен. кн. 6442, а. 414 і дд.

³⁾ Сен. кн. 6441 та 6440.

⁴⁾ Сен. кн. 6440 (а. 470—472) і 6443 (а. 597 і дд.).

⁵⁾ Сен. кн. 6441...

⁶⁾ Сен. кн. 6443 (а. 185 і дд., а. 119, I, 22, 300 та инш.).

Сенатові прокурорські „доношення“ в безстрастному тоні; як і раніше, з своїми протестами та „предложеніями“ генерал-прокурор виступав у Сенаті лиш у тих випадках, коли голоси сенаторів ділилися, підтримуючи та прилучаючися до думки більшості; також справи фінансового характеру притягали його особливу увагу; так само, як і передніш, генерал-прокурор „понуждає“ державні установи у тих випадках, коли затягували вони справи або тримали „колодниковъ“ у тюрмі, скоро цього не вимагала справа, причому дізнавався про такі неспорядки або з донесінь прокурорів, або з скарг приватних осіб; так само, як і попередю, „понуждає“ генерал-прокурор центральні установи „отъ исполнительскихъ дѣлъ“ згідно з указом 1738 року; так само, як і попередю, управління господарчою частиною Сенату й установами при ньому було в руках того-ж самого генерал-прокурора.

Якщо загальний характер у діяльності Катерининського прокурора, в порівнянні з Лизаветинським, і залишався незмінний, то все-ж у тоні цієї діяльності є без сумніву деякі відміни; по-перше, як ми вже бачили, усі „протести“ та „предложенія“ кн. Вяземського будувалися значно серйозніше, повніше, точніше, ніж то було за часів Лизавети; Катерининський генерал-прокурор намагався насамперед обставити свій „протестъ“, чи своє „предложеніє“ достатніми юридичними доводами та законними аргументами, при тому намагався міркувати строгіше й логічніше, ніж то робили його попередники. По-друге, безсумнівне збільшення енергії та напосідливості у всіх розпорядженнях кн. Вяземського; тон, що ним кн. Вяземський видавав свої розпорядження і доходив, на випадок потреби, бажаних результатів, був у нього значно владніше визначений, ніж у його Лизаветинських попередників. Наостанку, правда, тільки один раз, однак промайнув момент у діяльності Катерининського прокурора, який навряд чи міг статися в практиці Лизаветинського генерал-прокурора: кн. Вяземський у своєму „протесті“ з приводу різноголосності серед сенаторів приєднується до меншості і підтримує і перед царицею думку саме цієї меншості. І за такою новиною стоїть ще декілька нових відтінків у діяльності генерал-прокурора Катерини II, що не міняють, як побачимо, вище окресленого загального характеру його діяльності, однак дають право на деякі цікаві висновки.

Уже за часів Лизавети генерал-прокурор не один раз виконував особливі доручення цариці; уже тоді виразно така без сумніву „министерская“ функція увійшла у сферу компетенції генерал-прокурора. І в перші-ж роки прокуратури кн. Вяземського ця функція виявляється досить сильно і владно. Якщо вона була виявлена сильніше за часів Ганни, ніж за часів Лизавети, то знову вона різко визначається за кн. Вяземського з перших-же кроків його в ролі генерал-прокурора.

Насамперед кн. Вяземський передавав з доручення Катерини її накази Сенатові. 1764 року Вяземський робить Сенатові таке „предложеніє“: „Пр. Сената Московскимъ департаментамъ предложеніє, Е.И.В. высочайше указать соизволила назначеннаго въ Орель въ комиссію о купцахъ Мануфактуръ-коллегии совѣтника Пушкина для донесенныхъ отъ президента той коллегии г. Волкова обстоятельствъ не посылать, а отправить на мѣсто его туда изъ находящихся не у дѣлъ, кого московскіе Пр. Сената департаменты заблаго-разсудятъ“. Сенатові залишалось схилитися перед такимъ царицинимъ наказомъ, висловленимъ у генерал-прокурорському „предложеніі“¹⁾. 1766 року Козьмін надіслав до Вяземського листа, в якому писав: „Ея Импер. Велич. указать соизволила приложенное прошеніє... отослать къ Вашему Сіятельству съ тѣмъ, чтобы изволили предложить Пр. Сенату, не изволить ли онъ войти въ разсужденіє о Лифляндскомъ и Эстляндскомъ шляхетствѣ, чтобы и они могли равно російскому дворянству пользоваться учрежденнымъ для дворянства банкомъ и о томъ Ея И. В. поднести докладъ“. Вяземський призвавши всі потрібні відомості, подає до Сенату відповідне „предложеніє“²⁾. 1764 року Вяземський робить Сенатові таке „предложеніє“: „по высочайшему Е.И.В. указу производится во ономъ (п'ятому) департаментѣ дѣло о сдѣланіи рѣку Котросль отъ г. Ярославля до Ростова судоходною. И сколько извѣстно по вѣдѣнію Московскихъ департаментовъ“ за цимъ видано було з цього приводу указ Сената, тільки невідомі реальні наслідки цього указу; „чего ради“ — пише далі кн. Вяземський, — Ея И.В. всемилостивѣйше указать мнѣ соизволила потребовать наискорѣйшаго и подлиннаго увѣдсменія отъ Московскаго пятаго департамента, какое по тому указу дѣйствительное исполненіє учинено, и ежели рѣка Котросль и сдѣлана судоходною. И о семъ къ надлежащему исполненію черезъ сіє предлагаю“³⁾.

1766 року кн. Вяземський дістає від цариці доручення зібрати відомості про кількість хлібних запасів, що їх надсилають до Петербургу, „и для того указать соизволила мнѣ о томъ черезъ надежнаго человека освѣдомиться“, пише генерал-прокурор з цього приводу до одного з таких „надежныхъ людей“, що за основний їх контингент він уважав прокурорів понадрічнихъ губернь і міст, що них він і вдався по потрібні відомості⁴⁾.

Отже Катерина доручала особисто кн. Вяземському, своєму генерал-прокуророві, справи, що більше мали характер „министерскаго“ типу, ніж одержування довідок і передавання її указів. Того-ж самого 1766 року Козьмін, за царицинимъ наказомъ, пересилає до кн. Вяземського чолобитне прохання од якогось попівського сина Дмитрієва про те, що його батько збожеволівши взяв гроші з цер-

¹⁾ Сен. кн. 6441, а. 502 і дд.

²⁾ Сен. кн. 6444, а. 919.

³⁾ Сен. кн. 6440, а. 1117 і дд.

⁴⁾ Сен. кн. 6444, а. 817 і дд.

ковної карнавки і кинув їх у себе по-за огорожею садиби, а його судили за це, як провинного. Катерина доручила генерал-прокуророві розслідувати цю справу. Кн. Вяземський починає з цього приводу стосунки з Карачарівською воеводською канцелярією, з канцелярією Св. Синоду від себе особисто і подає цариці доповідь, стверджуючи факт божевілья. Катерина резолюцією на цій доповіді скасовує засуд і здає божевільного просто на поруки синові. Тут кн. Вяземський чинив чисто по-міністерському по-за Сенатом і без нього¹⁾. 1764 року горілчаний фабрикант Герцен подав до цариці чолобитне прохання, де говорить про „несправедливое его отрѣшеніе отъ водочнаго фабриканства и просить“ „въ отпускѣ не имь самимъ къ г. Архангельску водокъ произвести надлежащее по законамъ слѣдствие“. На цьому Катерина поклала таку резолюцію: „отослать къ кн. Вяземскому для разобранія сихъ сумнительствъ“. Одержавши таке послання, кн. Вяземський пише Камор-конторі особисто від себе „предложеніе“ — дати йому потрібні відомості в даній справі; потім він пише до Катерини докладну доповідь у цій справі, подаючи в ній „мое слабѣйшее мнѣніе“, як він висловлюється. У цій доповіді кн. Вяземський докладно розглядає, чи правильні та законні були вчинки причетних до переведення цієї справи установ; і, річ безперечна, він тут виконує царицине доручення по-за Сенатом і без нього²⁾. У травні 1766 року Вяземський надсилає до Головної Провіантської Канцелярії „предложеніе“, де пише: „Ея Имп. Велич. увѣдомясь, что Главн. Пров. Канцелярія имѣеть надобность въ провіантѣ въ Ригѣ, даннымъ отъ себя Лифляндскому генераль-губернатору Броуну указомъ повелѣть соизволила отдать въ вѣдомство ее 9.000 четвертей ржи, напротиву же того провіантской канцелярії повелѣваеть оную рожь употребить на продовольствие стоящихъ въ Ригѣ полковъ“. Провіантській Канцелярії залишалось тільки виконати це „предложеніе“. В цій справі дуже характерне те, що коли Головна Провіантська Канцелярія, виконуючи „предложеніе“, натрапила на деякі незрозумілі питання, і, щоб порозв'язувати їх, удалася була до Сенату, то цей, заслухавши відповідний рапорт од Канцелярії, „приказали: оный рапортъ принять въ извѣстіе и какъ о томъ высочайшемъ повелѣніи въ провіантскую канцелярію предложено было отъ правящаго генераль-прокурорскую должность ген.-квартирмейстера и кавалера кн. А. А. Вяземскаго, то, что въ той канцелярії учинено, сообщитъ къ генераль-прокурорскимъ дѣламъ“. Так виразно й ясно Сенат сам не хотів провадити дану справу, визнавши, що ця справа перебуває в особливій компетенції, в особистому „міністерскомъ“ завідуванні кн. Вяземського³⁾.

Уже за Лизаветиних часів було знати, як генерал-прокурорська влада часом набирала, — і принципово могла набирати, — значіння

¹⁾ Сен. кн. 6446, а. 907 і дд.

²⁾ Сен. кн. 6441, а. 96 — 138.

³⁾ Сен. кн. 6444, а. 860 і дд.

прямого начальства, значіння по суті „министерскаго“ для багатьох провінційних і центральних тогочасних установ. За перших років Катерининської генерал-прокуратури це явище й далі залишається мало не в давніх своїх формах, виявляючись проте-ж безперечно інтенсивніш.

Насамперед кн. Вяземський став за „министра“ для провінційних і центральних установ Росії, через те, що мав право наглядати, чи закономірна діяльність державного механізму. Року 1767 генерал-прокурор одержав приватну скаргу на те, що Московський Магістрат незаконно затримав одну особу в московській розшукній експедиції. Безпосереднім од себе „предложенієм“ він вимагає від Магістрата відомостей про колодників, що їх Магістрат надіслав до розшукної експедиції, і через що саме їх затримано. Магістрат не гаючись надсилає великого „репорта“ на генерал-прокуророве ймення, де як-найшанобливіш докладно відповідає на те, що запитував кн. Вяземський. Та генерал-прокурор тільки на цьому не обмежується: він сам особисто їде до розшукної експедиції і повідомляє Сенат в окремому своєму „предложеніи“ про те, що там спостеріг; „прошедшаго 19 числа сего мѣсяца, — пише кн. Вяземський, — ѣздиль я нарочно въ розыскную экспедицію для осмотра канцеляріи и колодниковъ и нашель слѣдующіе непорядки и неисправности“; а таких виявилось дуже багато, починаючи від того, що будівлі експедиції були цілком непридатні, ба навіть загрожували зруйнуванням; в одному випадкові генерал-прокурор навіть особисто наказав зараз-таки усунути помічений „непорядокъ“: „продажа хлѣба и харчевыхъ припасовъ (колодникам), — писав кн. Вяземський, — отдана въ содержание одному и отъ того произошло, что за двѣ копѣйки вмѣсто положеннаго вѣсу въ 3½ хлѣбы продаются только въ два фунта, почему отъ меня въ то же время приказано было караульному тому офицеру допустить всякихъ хлѣбниковъ и харчевниковъ, и оное, какъ онъ мнѣ репортоваль, уже исполнено“. Закінчує своє „предложеніе“ кн. Вяземський такими словами: „чего ради всѣ оные неисправности и непорядки тѣмъ сіе прав. сенату представить честь имѣю для принятія надлежащихъ ко отвращенію того мѣръ“¹⁾. Звичайно, тут, власне, генерал-прокурор виконав властивий йому по „должности“ контрольний обов'язок, передавши всеньку справу на вирішення Сенатові; але-ж, по-перше, характерні ті стосунки підлеглости, що визирають із попередніх і безпосередніх зносин генерал-прокурорових з Магістратом, а, по-друге, треба одзначити з того-ж самого погляду те, що, усуваючи один з „непорядковъ“, кн. Вяземський не завагавсь видати безпосереднього наказа, тоб-то вчинити акт чисто „министерській“; до всього-ж річ очевидна, що і він, і сама установа, і Сенат уважали такий учинок кн. Вяземського за цілком правомірний і нормальний.

¹⁾ Сен. кн. 6447, а. 423 і дд.

Ізюмський провінційний прокурор скаржить в „репортъ“ до кн. Вяземського, що Ізюмський воевода не хоче оголошувати в присутності провінційної канцелярії „ордери“, надслані від губернатора (Щербініна). Генерал-прокурор не подає тут відповідного „предложенія“ до Сенату, що повинен був-би цю справу розглянути й вирішити, так чи інакше усуваючи такий „непорядокъ“, — тоб-то не ступив на той шлях, що його на даний випадок зазначала „должность“ 1722 року. Проте кн. Вяземський робить інакше: він од себе безпосередньо пише листа до губернатора Щербініна, пропонує, щоб той „пристойно“ розпорядивсь з цього приводу, „а меня увѣдомить, что учинено будетъ“, додає кн. Вяземський. Щербінін дуже швидко відповідає на це окремим листом на генерал-прокуророве ймення. Починає він так: „М. Г. кн. Александръ Алексѣевичъ, вашего сіятельства два повелѣнія я сего мѣсяца 24 числа имѣлъ честь получить“. Виходить, отже, що губернатор уважав одзначене звертання до нього, генерал-прокурора, за „повелѣніє“; відповідно до цього Щербінін, виконуючи пропозиції кн. Вяземського, розіслав воеводам відповідного „ордера“, де зазначав, якого канцелярського порядку повинні вони додержувати, коли здобуватимуть його „ордера“. Тон Щербінінового листа виразно свідчить про те, що це підлеглий сповіщає своє безпосереднє начальство за те, що дані йому од начальства доручення він повиконував ¹⁾. Отож генерал-прокурор і тут чинив знов-таки „по министерски“. 1767 року Воронізький прокурор кн. Вяземський доніс таки генерал-прокуророві про деякі непорядки в справах губерської канцелярії. І тут знову генерал-прокурор учинив те, чого жадним способом робити не випадало ні за „должністю“, ні за прокурорським звичаєм; він зробив крок чисто „министерскаго“ характеру; він написав до Воронізького губернатора листа такого змісту: „Государь мой, Алексѣй Михайловичъ, Воронежской губ. прокуроръ кн. Вяземскій присланнымъ ко мнѣ репортомъ представляеть: 1-е, положенныхъ съ колодниковъ приводныхъ денегъ въ Воронежскую губ. канцелярію почти не собирается; 2-е, въ отшествіи Вашего Превосходительства губернаторскіе товарищи не только безъ его апробаціи, но и по инымъ опредѣленіямъ еще и до подписанія своего исполненіе чинили, почему и прошу В. П. потрудиться, освѣдомясь съ нимъ, прокуроромъ, тѣ дѣла, о которыхъ онъ ко мнѣ представлялъ, разсмотрѣть; и если подлинно какіе непорядки были, то оныя по своему благоразсмотрѣнію исправить, меня же о резолюціи своей увѣдомить. Въ прочемъ пребываю съ истиннымъ почтеніємъ всегда В-му Пр-ву, государю моему покорнѣйшій слуга кн. Вяземскій“ ²⁾. Тут, ясна річ, генерал-прокурор безпосередньо виявляє пряму адміністративну „министерскую“ владу.

¹⁾ Сен. кн. 6451, а. 128 і да.

²⁾ Сен. кн. 6451, а. 110.

Робилася генерал-прокурорська влада „министерской“ владою і за безпосереднім про те царициним наказом. 1764 року генерал-прокурор одержує папера такого змісту: „Е. И. В-ству извѣстно учинилось, что сего августа на 6-е число разбойники напали на посланнаго къ ген. Шпрингеру вахмистра и отбили у него нужнѣйшія бумаги“, запідозрено в цьому двох селян, „чего ради Е. И. В. высочайше мнѣ указать соизволила Вамъ, милостивому государю, донести, чтобы приложить крайнее старание оныхъ разбойниковъ сыскать, а, соискавъ, за такой ихъ дерзкій поступокъ... учинить имъ жесточайшее и примѣрное наказаніе“. Салтиков з Москви пересилає безпосередньо до кн. Вяземського матеріали слідства в цій справі, коментує їх і ввесь час удається до генерал-прокурора, як до „министра“, сповіщаючи його про те, як посувається справа ¹⁾).

Сенат, характерна річ, і сам уважав, що можна давати своєму генерал-прокуророві чисто „министерскія“ доручення. Так, 1767 р. каб.-секр. Козьмін написав листа до кн. Вяземського, де з приводу сенатської доповіді цариці писав: „о командированіи изъ инженернаго корпуса для отмежеванія дачъ, заведенныхъ вновь въ Астраханской губ. снести съ генераль-фельдцехмейстеромъ, чего ради и сенатскій о томъ докладъ прилагаю при семъ“. Кн. Вяземський повідомляє Сенат про такий наказ, і Сенат ухвалює постанову: „сношеніе по сему съ генераль-фельдцехмейстеромъ представить на попечение правящаго ген.-прокурорскую должность г. гең.-квартирмейстера кн. А. А. Вяземскаго, можно ли изъ инженернаго корпуса способныхъ людей къ сему дѣлу употребить и до коликаго числа“. Кн. Вяземський, виконуючи це доручення, листується з гр. Орловим; цей рішуче відмовляє дати для задуманого відмежування військових інженерів, покликуючись на те, що вони переобтяжені роботою. Коли ген.-прокурор сповістив Сенат про ці наслідки своїх пересправ з Орловим, то той „опредѣлилъ чрезъ... кн. Вяземскаго доложить вновь словесно Ея Имп. В-ству, не соизволено ли будетъ“ відрядити для межування тих офіцерів, котрі до того „способны“, із армійських полків ²⁾).

Коли такі явища траплялися й давніше за той час, поки розвивалася ген.-прокурорська влада, коли по суті тут теж немає нічого принципово нового, то все-ж зроблено новий практичний крок, що далі зміцнював міністерське начало в самій суті ген.-прокурорської влади.

Безперечно, що за кн. Вяземського ген.-прокурор почав значно уважніш ставитися до того, щоб Сенат провадив справи формально правильно. Тут, по-перше, генерал-прокурор особисто втручається в сенатські постанови, коли формально вони показуються йому як неправильні. Так, у листопаді 1767 р. кн. Вяземський робить

¹⁾ Сен. кн. 6111, а. 157 — 160.

²⁾ Сен. кн. 6446, а. 816 і дд.

з приводу одного сенатського присуду „предложеніе“, „что хотя по оному сенатскому приговору опредѣлено учинить нѣкоторое снисхожденіе противъ предписанія законовъ, единственно сообразуясь съ высоко монаршимъ Е.И.В. ко всѣмъ своимъ вѣрноподаннымъ милосердіемъ, однако же, какъ въ такихъ случаяхъ оказаніе милости предоставлено единственно Е.И.В. высочайшей особѣ, то въ разсужденіе сего, не благоволено ли будетъ предварительно Е.И.В. хотя черезъ него донести словесно“. Сенат на це „приказали“, щсб було згідно з його (себ-то ген.-прокурора) пропозицією¹⁾. У травні 1764 року кн. Вяземський, переглядаючи протоколи московських департаментів Сенату, помітив в одній справі, що її „слушано“ в серпні 1761 року, а „на приговорѣ напротиво того отмѣчено, якобы оный подписаніемъ кончился въ нынѣшнемъ году“; генерал-прокурор не гаючись надіслав з цього приводу запита до обер-прокурора, вимагаючи пояснити цю справу²⁾.

По-друге, кн. Вяземський, видимо, раз-у-раз стежив здебільшого через обер-прокурорів за тим, щоб сенатський механізм функціонував як слід; по змозі він намагавсь усувати хиби в цьому функціонуванні, звичайно попрохавши в належних випадках окремих „высочайшихъ повелѣній“. 1764 року обер-прокурор сповістив Вяземського з Москви, що один сенатор занедужав, а другий від'їхав за службовим дорученням; отож у „присутствіи“ департаменту залишивсь тільки один сенатор, а тому розгляд усіх справ припинено. І обер-прокурор прохає додати до цього 6-го департаменту одного з сенаторів із 5-го Департаменту, де „присутствующихъ“ п'ятеро. Вяземський робить про це „всеподданѣйшій докладъ“, подаючи обер-прокуророву думку й од себе ще кажучи, що „согласуясь съ его мнѣніемъ“, він прохає „на то высочайшаго Е.И.В. повелѣнія“. Цариця пристала на пропозицію ген.-прокурора і своєю резолюцією перемістила одного сенатора з п'ятого департаменту до шостого³⁾. 1764 року обер-прокурор II-го департаменту Всеволожський доносить ген.-прокуророві, що хоч і наказано всі справи, нерозглянені до краю через розподіл Сената на департаменти, тепер розподілити для вирішення по відповідних департаментах, проте-ж у другому департаменті сенатори не хтять вирішувати таких справ, котрі вже було почало розглядати спільне зібрання і з приводу котрих тоді висловлювано різні думки та голоси присутніх поділилися; другий департамент уважав, що в указі мова не про такі справи, і слід було-б передавати їх знову до спільного зібрання. Ген.-прокурор подає з цього приводу „всеподданѣйшій докладъ“, де висловлює свою цілком певну думку: „въ сходственности того донесеннаго Вашему И. В-ству указу надлежитъ и таковыя, хотя начатыя подпиской опредѣленія, а иные, — и съ поданными голосами, яко еще нерѣшенныя,

¹⁾ Сен. кн. 6449, а. 639 і дд. ²⁾ Сен. кн. 6440. ³⁾ Сен. кн. 6440 (а. 1180 і дд).

рѣшитъ въ департаментѣ снову¹⁾. Цю думку ген.-прокурора цариця конфірмувала¹⁾. Доводилося кн. Вяземському втручатися і в такі сенатські непорядки. Той самий обер-прокурор Всеволожський доносив ген.-прокуророві 1765 року, що через різні причини (іншу невідкладну працю, занедужання, спорідненість з процесовими) з усього складу присутніх у другому департаменті для заслухання однієї великої позовної справи залишається тільки один сенатор, який до того-ж через це теж ухиляється від слухання. Доповідаючи про такий стан справи, обер-прокурор запитує кн. Вяземського: „кому еще изъ г.г. сенаторовъ при слушаніи того дѣла присутствовать опредѣлено будетъ“. Генерал-прокурор складає про це „всеподданнѣйшій докладъ“, прохаючи од цариці вказівок. Окремим указом, що його оголосив кн. Вяземський, Катерина призначила для слухання цієї справи ще трьох сенаторів з трьох інших департаментів²⁾. А 1764 року обер-прокурор Каминін доносить із Москви, що гр. Воронцов не хоче сидіти в „присутствіи“ нижче за т. с. Соймонова, як то належить за присланим до Москви розписом сенаторів по департаментах; гр. Воронцов мотивував своє небажання тим, що він відповідно до чину має першенство перед Соймоновим, а тому й не їздить на сенатські засідання. Кн. Вяземський доповідає про цей інцидент цариці, і та вказує „сидѣніе имѣть по старшинству чиновъ, а не по присланному расписанію“³⁾.

Отож, підсумовуючи все вищезазначене, насамперед доводиться констатувати, що в перші роки своєї діяльності на ролі ген.-прокурора кн. Вяземський і далі підтримував досить точно всі традиції, ввесь дух, всі заходи Лизаветинської ген.-прокуратури; не знати тут жадних одмін; новий ген.-прокурор пішов виразно давнім шляхом. І все те, що на цьому давньому шляху було вже ясно помітно, всі ті нові наростання, вся та вже визначена поступінно еволюція в розвиткові ген.-прокурорської влади, що без сумніву вже була в передкатерининській генерал-прокуратурі, все це сприйнято, все це пішло знову так само в перші роки Катерининського царювання, як то було й раніше. Однак таке поступання по старому наміченому шляху, поступання виразно швидким темпом підготувало й зробило неминучою в найближчий за цим час появу такої новизни, яка вже в короткий термін привела до ясної і конкретної зміни всього характеру ген.-прокуратури, як державного інституту, в її основі.

Еволюція передкатерининської генерал-прокуратури вже намітила внутрішнє роздвоєння сути цього інституту, яке що далі зміцнювалося. З одного боку, ген.-прокуратура й далі залишалася установою вищого урядового контролю, наглядання за правильністю та законністю діяння російського державного механізму в цілому його

¹⁾ Сен. кн. 6440 (а. 1444 — 1445).

²⁾ Сен. кн. 6442 (а. 350 і да.).

³⁾ Сен. кн. 6440 (а. 191 і да.).

обсягу, причому Сенат ставав за ту найвищу державну установу, де ген.-прокурор повинен був знаходити одбування своєї контрольної діяльності, а сама царська влада ставала прямим і кінцевим місцем, перед яким і через яке ген.-прокурорська влада переводила в життя свій контроль; так само у своїй суті будувався ген.-прокурорський інститут за Петрівською „Должностью“, 1722 року. З другого боку, від того-ж самого Петрівського часу, зміцнюючися в загальному підсумку, поширюючися і виявляючися що далі то сильніше, виростала в суті ген.-прокурорської влади, влада „министерская“, в старому французькому розумінні цього терміну; ген.-прокурор поступінно що далі то більш робився владою виконавчою із влади тільки контрольної, і тут був неминучий конфлікт із Сенатом, як головним органом влади виконавчої,— точніше — адміністративної, в російському державному механізмі XVIII віку. Конфлікт цей ніколи не виявлявся у яскравих зовнішніх формах; історія цього конфлікту дуже своєрідна: вона завжди йшла тихо й приховано, однак ген.-прокурор що де далі то більше робився „министром“, живовидячки перемагав у цьому конфлікті. Коли-ж Катерина виразно й яскраво виявила свій настрій щодо Сенату, що без сумніву наважувався на політичну владу в державі, коли вона-ж остільки-ж виразно сперлася на ген.-прокурора у своїй монархічній (а значить, насамперед, політичній) владі, в її захисті та охороні від геть-усяких замахів, то цим без сумніву був наперед вирішений остаточно й безповоротно кінець конфлікту між Сенатом і ген.-прокурором; сказати інакше, цим власне знищувався самий конфлікт: Сенат зводився на роль часткової, хоч і важливої установи в російському державному тогочасному механізмі, а ген.-прокурор піднісся в своєму значінні, перетворившись уже остаточно в першого з „міністрів“ Росії XVIII віку. Тут процес лиш закінчивсь, пройшов свою останню, найпомітнішу стадію, дійшов до свого кінця, однак не тут, за Катерининою царювання, він зародивсь, не тут він уже цілком зформувався в основних своїх рисах, не тут намітивсь і весь хід його; все це виникло значно раніш. І в перші роки Катерининський ген.-прокурор ішов тільки далі тією самісінькою стежкою, що її для нього підготувала була ціла попередня історія інституту ген.-прокуратури в Росії.
